

ERAZIM KOHÁK:**Domov a dálava****(Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení)**

Praha: Filosofia 2009, 370 s.

Ústrednou témou Kohákovej práce je problematika formovania českej identity v spoločenskej a myšlienkovvej tradícii moderného obdobia českých dejín. Knižná práca vzišla zo série univerzitných prednášok. Zatiaľ čo anglická verzia – *Hearth and Horizon: Cultural Identity and Global Humanity in Czech Philosophy* (2008) bola v podstate všeobecným prehľadom, česká verzia predstavuje intenzívne sebaspytovanie autora, s ktorým sa obracia na vlastné národné spoločenstvo.

Kohák si kladie otázky: *Čo to vôbec znamená byť Čechom?, Má to ešte nejaký zmysel?* Kohák je dedičom osobitej tradície kladenia týchto otázok v českom prostredí, počnúc obdobiem tradične nazývaným národné obrodenie. Kladie si otázku, ktorú si kládli českí vzdelanci viacerých generácií. Svoje „potýkanie sa“ s českými dejinami a s ich reflexiou nevidí ako jednoduchú úlohu, ako niečo hotové, čo čaká na objavenie, ale ako „nekonečnú úlohu“, ktorej sa máme zhostiť, zmocniť, resp. ako trvalé hľadanie a opätovné odpovedanie na otázku zmyslu. Naliehavosť tohto pýtania sa podľa neho zvyrazňuje práve v súčasnosti, „vo veku pokročilej ekonomizácie našich životov“, v čase, keď je bežná (a to aj v odborných kruhoch) skôr ľahostajnosť k takémuto prístupu. Pripomína, že túto otázku prijatú (českou verejnosťou s istou neľúbosťou) položil v poslednej tretine 19. storočia už H. G. Schauer. V súčasnej „ekonomizovanej spoločnosti“ však mnohí odmietajú klásť si, či dokonca riešiť tieto otázky (Kohák dokonca hovorí o národe „ľudí bez duše“).

Predošli sme, že autor skúma a predostiera možné odpovede na túto kľúčovú otázku o zmysle českých dejín v historickom slede i v tematickom priereze. Otázku českej národnej identity rozpráva ako pútavý príbeh putovania dejinami vlastného národného spoločenstva. Nositeľmi onoho kladenia otázky v českej tradícii boli „ľudia myšlienky a slova“ a Kohák celou svojou knihou apeluje na to, aby sa ako kedysi aj v súčasnosti zakladala a udržovala vlastná identita myšlienkou a slovom (hoci ekonomizácia života tomu nepraje).

A tu vidí nezastupiteľnú úlohu *filozofie*. Keď Kohák vyzdvihuje úlohu filozofie, nemá na mysli akademickú filozofiu, filozofické odborníctvo (keď sa profesionálni filozofi obmedzujú na skúmanie uznávaných textov svojej odbornej tradície), ale filozofiu ako spochybňovanie zdanlivých samozrejmostí, ako kritické, stále sa obnovujúce úsilie o seba porozumenie a vyjadrenie štruktúry zmyslu prežívanej skutočnosti.

Česká filozofia sa rodila spolu s národom, ktorý predstavuje spoločenstvo spolupatričnosti so spoločnou zdieľanou pamäťou, spoločným jazykom, spoločnou kultúrou a krajinou a s projektovaným pohľadom do budúcnosti. Kohák je presvedčený, že česká identita, ktorej podstatou je vedomie spolupatričnosti, sa musí zakladať na hodnote a pestovaní

kultúry, ako aj na, patočkovsky povedané, „péči o duši“.

Kohák sleduje a rekonštruuje príbeh formovania českej identity od čias českej reformácie, ale nie metódou empirickej deskripcie, ale metódou prehodnocujúceho porozumenia. Aj preto nezatraca, nevytláča z historickej pamäte napr. husitskú dobu (ako sa to často dialo a deje v ponovembrovom období). Ukazuje na zmysel zrodu národného spoločenstva z plurality náboženskej viery, ktorá podľa neho vedie, ba núti k dialógu. Išlo o dvestoročné obdobie plurality, ktoré sa skončilo Bielou horou. „Základom našej totožnosti na křižovatke dějin je pluralita,“ píše Kohák. Jeho analýzy tak majú ako základ vyhranené hodnotové stanovisko. Môžeme uviesť iný výrok, ktorým môžeme charakterizovať jeho hodnotový postoj: „Demokracie vyžaduje kritickou reflexi v pluralitě pohledů.“

V osvietensko-romantickom období sa formovala nová podoba národnej identity, a to na podklade ľudovej, demokratickej a sociálne citlivej českej pospolitosti, ktorá utvárala vlastnú novodobú kultúrnu totožnosť. Základný rozpor tiahnucci sa modernými českými dejinami sa prejavoval už v tomto období a Kohák ho vidí v spore medzi osvieten-ským racionalizmom, humanizmom na jednej strane a romantickým vlastenectvom a konzervativizmom na strane druhej.

Samotné obdobie modernity autor skúma prostredníctvom reflexie kľúčových historických udalostí, akou bolo masarykovské založenie Československej republiky (tu dáva zaznieť aj Rádlovmu kritickému, moralistickému hlasu). Masarykovsky založené národné povedomie bolo demokratické a sociálne (demokratický humanizmus tu našiel oporu v ľudovom nacionalizme), ale základný rozpor, ktorý poznačil české dejiny 20. storočia, vidí autor v túžbe po národnom štáte a v mnohonárodnom zložení jeho obyvateľstva. Táto vnútorná sociálna rozporuplnosť vyústila do Mníchova (tomuto „komplexu“ venuje autor značnú pozornosť) a následná nacistická okupácia a pofebruárová komunistická nadvláda, ako aj normalizačné „zmrazenie“ poznačili osudovo ďalšiu cestu národného spoločenstva. Ani 60. roky nedokázali zmeniť ráz doby ako doby dezilúzie, beznádeje a cynizmu. Ak filozofom veku nádeje bol Masaryk, filozofom tohto druhého obdobia sa stal Patočka (nestal sa ním teda K. Kosík ako predstaviteľ nepodareného reformného pokusu 60. rokov).

Príbeh formovania českej národnej identity sa odvíja na podklade konfrontácie masarykovského a patočkovského filozofického projektu, resp. konfrontácie ich pohľadov na tento proces zrodu a možnosti „národnej“ filozofie.

V Masarykovej filozofii vidí najlepší výraz českej recepcie pozitivistickej myšlienkovkej tradície, ktorá bazírovala na predstave filozofie ako prísnej vedy. V masarykovskom variante však išlo o pokus klásť ako zásadné aj otázky hodnoty a zmyslu (obdobne, ako tomu bolo u Husserla). Masaryk nebol iba filozofom vyzdvihujúcim pozitivistickú vedeckosť, ale hodnotová štruktúra sa mu javila ako imanentná skutočnosť. Predmetom skúmania mala byť nielen hodnotovo „neutrálna“ skutočnosť, ale aj zmysel prežívanej skutočnosti.

Špecifikum českého filozofického myslenia Kohák nachádza v tom, že sa z pozitivistického empirizmu stala skúsenostná filozofia, resp. „filosofie zakoušení“, ktorá sa nemôže zaobísť bez rozmeru hodnôt a hľadania zmyslu. V Čechách sa navyše pozitivismus stal filozofiou humanistickej demokracie, keďže jej dokázal poskytnúť filozofický rámeč. Zároveň však, a to nemožno nebrať do úvahy, bola táto filozofia zaťažená sklonom k moralizmu. Tu vidí Kohák spolu s Patočkom vnútorný rozpor Masarykovej filozofie

fie. Je však presvedčený o možnosti jeho prekonania, ba práve v ňom nachádza zásadnú úlohu národnej filozofie. Vyzdvihuje celožitovný prínos T. G. Masaryka k utváraníu kritického českého seba porozumenia a poukazuje súčasne na časté nepochopenie zmyslu Masarykovej filozofie, na povrchné prvé čítanie jeho prác. Kohák skúma aj skryté predpoklady tejto praktickej filozofie a ukazuje, že bez ich analýzy možno Masarykovu filozofiu poňať iba povrchno. Masarykova filozofia českej národnej identity oscilovala okolo kľúčových pojmov, akými boli zmysel demokracie, život v slobode a zodpovednosti, morálne ukotvenie pohľadu na svet, presvedčenie o možnostiach rastu vyspelých osobností. Samotné dejiny chápal ako príbeh postupného rozvoja ľudských možností (pričom české národné aspirácie vnímal v kontexte tohto veľkého dejinného pohybu).

Jeho dejinná a sociálna filozofia sa odvíjala na pozadí predstavy pokroku, neustáleho historického zdokonaľovania, odmietnutia všetkých podôb subjektivismu a na pozadí historického optimizmu. Poznamenajme, že z postmoderného hľadiska by išlo o otázne pojmy či historické kategórie ako také. Kohák však takúto interpretačnú perspektívu neprijíma.

Nový filozofický pohľad, osobitne významný pre skúmanie českej národnej identity, vniesol Jan Patočka (hoci to nebolo jeho prioritným cieľom). V 60. rokoch podľa Koháka zastával demokratické (socialistické) názory (čo je dnes jeho „ortodoxnými“ prívržencami bagatelizované). Celožitovne však nebol takým praktickým filozofom ako TGM, ale akademickým filozofom, ktorý sa sústreďoval na kľúčové otázky poznania a bytia. Inšpirujúcim spôsobom tematizoval otázku zmyslu dejín, ako aj miesta vlastného národa v rámci novodobých európskych dejín (k istému posunu došlo neskôr v súbore dopisov *Co jsou Češi?*). Práve v 70. rokoch – v heideggerovskej etape, viažucej sa na *Kacírske eseje z filozofie dejín* – bol Patočka najkritickejší k Masarykovmu pokusu o založenie a zdôvodnenie národnej filozofie. Práve Patočkovou zásluhou sa však do tohto filozofického diskurzu v čase normalizačnej beznádeje dostala ním rozvinutá filozofia osobne prežitého vzdoru. Nešlo tu iba o spoločenský, ale aj o existenciálny rozmer solidarity otrásených, tohto životno-filozofického programového postoja. Kohák upozorňuje na mimoriadny význam Patočkovho kantovsky založeného humanistického, morálneho apelu z obdobia prijatia *Charty 77*. Pokiaľ ide o uvedené tri línie, Kohák nezdôrazňuje určitú rozporuplnosť týchto etáp a názorových posunov. Podstatné je vyzdvihnutie integrity Patočkovej osobnosti a pochopenie celistvosti jeho filozofie, a to aj z aspektu sokratovského završenia jeho života ako filozofa, ktorého programová filozofia bola vždy demokratická (hoci dnes je neraz interpretovaná inak). V tom vidí aj spojitosť a blízkosť týchto dvoch veľkých osobností modernej českej tradície: filozofa nádeje T. G. Masaryka a filozofa veku dezilúzie J. Patočku.

Kohák si rezumujúc napokon kladie otázku: *Čo znamená hlásiť sa k určitej kultúrnej totožnosti?* Tu však vyslovuje pochybnosť o možnosti jednoznačného záveru. Predsa však konštatuje, že dejiny nie sú náhodilým zhlukom udalostí, ale súvislým príbehom ľudského hľadania udržateľného spôsobu súžitia so svetom celého života. V rámci takéhoto globálneho porozumenia má svoje miesto aj premýšľanie o historických osudoch vlastného národa, onoho „spoločenstva pútnikov dejinami“, ako aj o ním zdieľaných hodnotách a ideách (napríklad o ideále slobody a ľudskej dôstojnosti, o ideji sociálnej spravodlivosti, o láske k domovu, reči a kultúrnemu dedičstvu). Napriek všetkým pochybnostiam je auto-

rovo resumé viac-menej optimistické. Zmysel vlastných dejín vidí v nekončiacom kladení otázok a hľadanií odpovedí. Mali by sme zostať spoločenstvom, ktoré sa zamýšľa nad zmyslom svojho bytia a žitia, zdôrazňuje Kohák. V tomto smere je aj jeho knižka tou najlepšou inšpiráciou.

Koháková práca je aktuálna, svoje úvahy „dotahuje“ až do najsúčasnejšej súčasnosti (reflektujúc neraz kriticky samotný priebeh a vyznenie prevratných udalostí). Tu apeluje na vnímavú verejnosť a východisko zo súčasných krízových situácií vidí vo väčšej vnímanosti voči sociálnemu i prírodnému prostrediu. Jeho dejinnofilozofická práca má tak nie nepodstatné ekologicko-filozofické vyznenie. Východisko z krízy súčasnosti, ktorá je poznačená ľahostajnosťou k ideálom, veľkým príbehom, je poplatná konzumu, čo vytesňuje naliehavosť otázok zmyslu (čo je charakteristické pre „vek ničoty“), vidí napriek všetkému optimisticky. Odmieťa predstavu absencie zmyslu (hoci veľké príbehy Zlatého veku, ako aj Pokroku a nekonečného rastu boli spochybnené), ako aj nemožnosti hľadania rovnováhy medzi ľudskými potrebami a nevyhnutnosťou zachovania všetkého živého. Východisko nie je v romantickom alebo pragmatickom environmentalizme, ale v ekologickej zodpovednosti voči prírode ako systému všetkého živého, ako aj v medziľudskej solidarite a sociálnej spravodlivosti. Dejiny tak nepostrádajú jasnú štruktúru zmyslu, sú príbehom ľudskej sebarealizácie, ktorá by mala prebiehať v súlade s potrebami všetkého života.

Zostáva nám len vysloviť ľútosť nad absenciou obdobného skúmania zmyslu slovenských dejín v kontexte našej myšlienkovvej tradície. Naša filozofická spisba akoby sa vyžívala v odborníckom pertraktovaní parciálnych tém bez súvisu s bazálnymi otázkami žitia a bytia národného spoločenstva.

Vladimír Bakoš

PhDr. Vladimír Bakoš, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava I
SR
e-mail: filovbak@savba.sk